

A TEREMTÉSVÉDELEM EGYETEMESSÉGE

BÁNDI Gyula*

A környezet védelme, a biodiverzitás megőrzése, a természet védelme, az éghajlatváltozás elleni küzdelem, a fenntarthatósági fordulat, a zöld gazdaság, a körforgásos gazdaság – mind olyan fogalmak, amelyek az ember és környezete kapcsolatával összefüggőek, és amelyeket keresztény szemlélettel a teremtett világ védelmének, teremtésvédelemnek nevezhetünk legegyszerűbben. Ez a látszólag leegyszerűsített elnevezés annál is inkább szabatos, mert a több, látszólag eltérő fogalom is valójában ugyanarról szól: az embert körülvevő, az embernek otthont adó élő és élettelen környezet egészéről. A számos különböző és gyakran változó fogalom inkább a megoldások és válaszok elégtelenségét hivatott leplezni, újabb és újabb cégéreket találva az amúgy alig valamit változó kínálatához. De miért is került ez a kérdés eleinte alkalmanként, manapság pedig akár állandóan a pápai megnyilatkozások középpontjába? Ennek okait jelen ünnepi kötet ünnepeltje egyszerű szavakkal így foglalta össze:

„[...] a kozmosz önmagában véve nem szorul védelemre, hiszen megvan a maga rendje, sajátos folyamatai, trendjei; mondhatnánk elpusztíthatatlan, csak a struktúrái és funkciói változnak. Ezért *inkább a teremtett világ megőrzéséről kéne beszélnünk, hogy mi emberek is élhessünk* – benne, vele és általa. [...] az ember helytelenül ítélte önmaga helyéről és a kozmoszban való feladatairól; éspedig azért, mert megtagadta Teremtőjét. Már nem őrizni és művelni akarja a teremtést, hanem leigázni, kizsákmányolni, lerombolni.”¹

* Egyetemi tanár, PPKE JÁK.

¹ Teremtésvédelem és emberi jogok – katolikus szemmel (konferencia 2022. május 26., megnyitó beszéd) in KUMINETZ Géza: *Eber figyelemmel – igaz szeretettel. Alkalmi beszédek*. Budapest, Ős-Kép Kiadó, 2023. 86.

A környezeti értékek erodálása, pusztítása, rombolása mintha a félreértelmezett ‘fejlődés’ velejárója lenne – holott erre nézve a kezdeti felismerés okozta felbuzdulás nyomán már több mint fél évszázada megjelent a nemzetközi rádöbbenés: nem jó irányba haladunk. *A ‘fejlődés’ pusztán anyagi szempontú megítélése tévútra vezet, értékrendje felemás, szempontrendszere egysíkú, erkölcsi tartalma erősen megkérdőjelezhető.* Nemzetközi téren az ENSZ 1972-es stockholmi környezetvédelmi világkonferenciája számítható olyan fordulópontnak, amikor tudatosabb lépésekre szánta el magát az akkori világ.² Húsz évvel később, 1992-ben, az ugyancsak az ENSZ égisze alatt szervezett környezet és fejlődés világkonferencia Rio de Janeiróban egy alapvetően megváltozott környezetvédelmi szemléletet tükrözött, melynek jellemző kulcsfogalma a „fenn tartható fejlődés”, tehát a gazdasági fejlődés olyan formája, amely tekintettel van a környezet érdekeire, sőt azokkal együtt értelmezhető csupán. E fogalom megvalósíthatósága azóta is erősen kérdéses, és sajnos arra is alkalmas, hogy sokak számára felmentést adjon a szükséges lépések megtételének terhe alól. A nemzetközi, nemzeti fórumok, lépések sorozata természetesen folytatódik azóta is, eredményessége azonban már nem ennyire egyértelmű. ‘Kiváló’ példát jelentenek a klímacsúcsok: tavaly már a COP28-nál tartottunk, kézzelfogható valós eredmény nélkül.³ Általában az alapvető felismerés hiányzik, világnézet-től függetlenül.

„Felismerni azt, a keresztény ember számára természetes, de ma már sokak számára egyre inkább kétségbevonhatatlan evidenciát, hogy az embernek saját érdeke a természet tisztelete és védelme. Az ember ugyanis testi mivoltában az anyagi világhoz kötött tényező. A természet pusztítása, ill. pusztulása az ember számára is tragikus jövőt eredményez.”⁴

² „Először a Stockholmi Konferencián szembesültek a világ vezetői azzal, hogy békés körülmények között is veszélyhelyzetbe kerülhetnek a Föld lakosai a környezet szennyeződése és az erőforrások kimerülése miatt. A fejlődő országok története azt bizonyította, hogy a szegénység is gerjeszti a környezeti problémákat. Stockholm után a környezetvédelem önálló ágazattá vált az egyes országokban.” LÁNG István: Stockholm – Rio – Johannesburg. Lesz-e új a nap alatt a környezetvédelemben? *Magyar Tudomány*, 2001/12. 14–15.

³ Érdemes elolvasni a Magyar Kurír interjút: <https://tinyurl.com/mrjntwb7>

⁴ VERES András: Az ember felelőssége a teremtett világért. In: MIKA János – PAJTÓKNÉ TARI Iлона (szerk.): *Környezeti nevelés és tudatformálás. Tanulmányok az Eszterházy Károly Főiskola műhelyeiből (Magyar Tudomány Ünnepe 2014)*. Eger, Eszterházy Károly Főiskola – Líceum Kiadó, 2015. 182.

A környezeti ártalmak az évek múltával nem csupán sokasodtak, hanem egyre nagyobb potenciális veszélyt is jelentettek, mind összetettebbé váltak, s mind kevésbé maradtak meg keletkezésük helyükön.⁵ Ehhez járult számos egyéb, ún. globális válságtünet a COVID19 járványtól az immár Európában is zajló háborúig. A gazdaság és a technika fejlődésének, a társadalom igényei növekedésének következményei hatványozott mértékben jelentkeznek, ezáltal a lehetséges veszélyforrások száma és a veszély mértéke is hatványozottá válik. Mindezekre az elmúlt évtizedekben egyre teljesebb, mélyebb válaszok érkeztek a mindenkori pápák részéről, megszólítva ezzel nemcsak a hívőket, hanem minden embert. A teljesség igénye nélkül utalva ezen főpásztori megnyilatkozásokra, akár hatvan évvel is visszaléphetünk,⁶ vagy felidézhetjük Szent II. János Pál pápa első gondolatainak egyikét e téren,⁷ nem feledkezve meg az MKPK körleveléről⁸ sem, mígnem eljuthatunk az első, kifejezetten a teremtésvédelemre fókuszáló körlevélig, Ferenc pápa *Laudato si'* enciklikájáig.⁹ Erről mondhatjuk el:

„[...] a *Laudato si'* nagy kihívás elé állítja a hívőket és a nem hívőket, akik gátlástalanul igyekeznek kizsákmányolni a föld összes javait. Úgy tűnik, hogy az egyre több és jobb keresése nem csillapítja az individualizmus, a fogyasztás és az önzés gépezetév

⁵ Szomorú példa a műanyagok alkalmazása és ennek nem várt következményei. A kezdetekkor, 1950-ben 1,5 tonna műanyagot termeltünk évente, 2018-ban 359 millió tonnát, ami magával hozza a műanyag hulladékok keletkezésének növekedését is. <https://tinyurl.com/bp8xnukk>

⁶ Már a *Gaudium et Spes* sem hagyott kétséget az üzenet lényege felől: „69. Isten a földet minden kincsével együtt minden ember és minden nép használatára rendelte. [...] Az embernek tehát, amikor a teremtett javakat használja, úgy kell tekintenie jogosan birtokolt vagyonát, hogy az nemcsak a sajátja, hanem egyúttal közös is, abban az értelemben, hogy ne csak önmagának, hanem másoknak is hasznára lehessen.” *A II. Vatikáni Zsinat Gaudium et spes kezdetű lelkipásztori konstitúciója az Egyházzól a mai világban*. Róma, 1965. december 7. <https://www.katolikus.hu/dokumentumtar/gaudium-et-spes>

⁷ II. János Pál már 1979-ben is világossá tette mindennek valódi értelmét, ítéletet mondván egyben az ember pazarló gazdálkodása felett: „15. [...] A Teremtő azonban úgy akarta, hogy az ember közösségben éljen a természettel, mint értelmes és nemes ura, mint őrzője, s nem mint garázda birtokosa, aki mindent kiárusít, s mindenre tekintet nélkül pusztítja a természetet.” Ld. II. JÁNOS PÁL pápa első enciklikája. *Az emberek Megváltója (Redemptor hominis)*. Róma, 1979. március 4. <https://katolikus.hu/dokumentumtar/redemptor-hominis>

⁸ *Felelősségünk a teremtett világért. „Minden általa és érte teremtett...” (Kol 1,16) A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a teremtett világ védelméről*. Budapest, 2008. december 4. <https://katolikus.hu/dokumentumtar/felelossegunk-a--teremtett-vilagert> „175. Az ökológiai kihívásokhoz és a klímaváltozáshoz kapcsolódó kérdések megoldása új életstílust és az ennek kialakulását irányító mentalitás hatásos megváltoztatását követeli meg.”

⁹ FERENC pápa: *Laudato 'si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról*. Róma, 2015. jún. 18. <https://katolikus.hu/dokumentumtar/laudato-si>

átalakult ember szomját. A Laudato si' arra emlékeztet bennünket, hogy a Föld minden élőlény közös java: „ma hívők és nemhívők egyetértünk abban, hogy a föld – lényegénél fogva – közös örökség, és gyümölcseinek mindenki javát kell szolgálniuk» (LS 93).¹⁰

Amikor arra keressük a választ, amit a címben jeleztem, akkor a Laudato si' gondolataira támaszkodhatunk:

„A Laudato si' enciklika elsősorban nem »belső üzenet«, nem egyházi bennfentes beszéd. [...] a Szentatyja [...] ebben az dokumentumban annyira mindenkire szeretne szólni, hogy gyakran háttérbe szorítja a kifejezetten keresztény beszédmódot, a keresztényeket megszólító beszédet; az egész világot szólítja meg, és nagyobbbésztr ránk, keresztényekre bízta, hogy találjuk meg ebben a nagy összefüggésben a magunk feladatát.”¹¹

Ennek pedig nem lehet más oka, mint *a kérdés egyetemessége*:

„Meg kell végre tanulnunk, hogy csak egy Földünk van, s ez egyetlen fészke, bölcsője, élettere immár az egész emberiségnek; meg kell végre tanulnunk, hogy se egymásnak, se a természetnek ne okozunk fájdalmat, ne pusztítsuk.”¹²

Az embert körülvevő – élő és élettelen – környezet valójában miben is különbözik a teremtett világtól? A környezet védelme – vagy bármilyen más jelzöt, összefüggést is keresünk rá – valójában miben is különbözik a teremtésvédelemtől? Talán a gondolkodás, a megközelítés módja a különbség, ami ebben az összefüggésben lehet nagyon lényegi: elfogadom-e a világ teremtését, Isten létét és az Ő kezének munkáját látom-e a környező világon, avagy földtörténeti és még előbbi események sorozatát? A dolog érdemét tekintve viszont a kérdés az, tudatosul-e bennem a védelem nélkülözhetetlensége. Azé a védelemé, amely

¹⁰ Prem XALXO SJ: Átfogó ökológia: A lelkeség és az ökológiai nevelés forrása. In: „Isten látta, hogy jó”. *A teremtés igazsága – a teremtésvédelem kötelezettsége. Teológiai tanulmányok.* (Varia Theologica 15) Budapest, Szent István Társulat, 2024. 13.

¹¹ NOBILIS Márió: Környezeti krízis és cselekvő egyház: a Laudato si' enciklika pasztorálteológiai összefüggései. In: „Isten látta, hogy jó”. *A teremtés igazsága – a teremtésvédelem kötelezettsége. Teológiai tanulmányok.* (Varia Theologica 15) Budapest, Szent István Társulat, 2024. 25.

¹² Megnyitó beszéd a PPKE fenntartható tájhasználat konferenciáján (2022. június 1.) In: KUMINETZ (2023) i. m. 92.

nevében lehet környezet- vagy teremtésvédelem, de valójában jól felfogott önérdékünk, önvédelmünk, aminek nem ébredünk tudatára. Az ember mindennél okosabbnak hiszi magát, nem akarja elfogadni egy magasabb rendű értelem létét, mert nem képes belátni korlátait.

Barry Commoner, amerikai biológus, ökológus, ökológiai törvényei¹³ között harmadikként nevesítette 'A természet jobban tudja' törvényét, amelyet az ember nem szeretne befogadni, mert ellenkezik mindenhatóságának képzetével. Összezseng ezzel a Centesimus Annus¹⁴: „37. [...] Az ember helytelenül Isten helyébe lép, és így végeredményben elősegíti az általa inkább elnyomott, semmint kormányzott természet lázadását, ahelyett, hogy a teremtés művében Istennel működne együtt.” Valójában akkor mi az a különbség, ami más látásmódot adna ahhoz képest, amelynek következtében saját környezetünkkel együtt magunkat hozzuk lassan végveszélybe? A következtetés szinte magától értetődő: a kiindulási nézőpont, meggyőződés lehet különböző gyökerű, a válaszokat azonban nem ennek alapján kell megtalálni, hanem közösen kell kialakítani, akár elfogadjuk a Teremtő létét, akár nem.

„Az otthon nem a falak, ablakok, ajtók, tetők és egy fizikai hely szerkezetét jelenti. Az otthon az együtt élő személyek bensőséges kapcsolatainak a közege, a szeretet, a közelség, a biztonság, a megosztás és a család minden tagjáról való személyes törődésnek a színtere. Ezért aztán elengedhetetlenül szükséges néhány szabály és norma, melyek fenntartják a személyek közötti kapcsolatokat rendjét és harmóniáját. Mindkét kifejezés gyökeréből világos, hogy az ökológia egyfelől meghívást jelent arra, hogy Közös Otthonban érezzük magunkat; másfelől az ökonómia azokat a normákat jelöli, melyek az otthon minden tagjának a közös javára rendelkeznek és utal arra a felelősségre, melyet az otthon minden tagja visel azért, hogy jó állapotban fenntartsa a Közös Otthont, valamennyi élőlény átfogó jól-léte érdekében.”¹⁵

¹³ Barry COMMONER: *The Closing Circle*. New York, 1971. Amint Commoner írja: „Az én tapasztalatomban ezt az elvet erős ellenkezés fogadja, mert ellenkezik a mélyen gyökerező felfogással, miszerint az emberi lények különleges képességekkel bírnak.”

¹⁴ II. János Pál pápa: *Centesimus annus kezdetű enciklikája a Rerum Novarum enciklika kibocsátásának századik évfordulója alkalmából*. Róma, 1991. május 1. [a továbbiakban: CA] <https://www.katolikus.hu/dokumentumtar/centesimus-annus>

¹⁵ XALXO i. m. 21.

A minket körülvevő környezet rendkívül összetett, komplex összesség, amint erre Lovelock Gaia-elmélete utal. Ennek egyszerűsített összegzése szerint

„Az elmélet az élő és nem élő összetevők kényes és egymásra ható, ideális életfeltételekre törekvő egységét mutatja be. Lovelock definíciója szerint a Gaia a Föld bioszféráját, atmoszféráját, vizeit és földjeit magába foglaló komplex egység; olyan kibernetikai rendszer, amely kialakítja, illetve fenntartja a földi élethez szükséges optimális fizikai és kémiai környezetet.”¹⁶

Ez az elmélet és következményei az én értékelésem szerint nem állnak távol a teremtésvédelemtől, mindenesetre egyértelműen felhívják a figyelmet saját szűklátókörűségünk veszélyeire.

Akármi is szemléljük, *a lényeg azonos: az élő és élettelen környezettel, a Föld nagy rendszereivel, a teremtett világgal együtt élünk, vele és abban létezzük.* Nem függetleníthetjük magunkat ettől a tényről, ami tény marad, bármilyen felfogásbéli különbségekkel is nézzük. Ez pedig valójában nem más, mint – az aktív oldalról nézve – *a teremtésvédelem egyetemessége*, amely mindentől, különösen az egyes emberek gondolatvilágától függetlenül létező szükség. És ezt sajnos sokaknak nehéz befogadni, holott nincs más alternatíva.

Kuminetz Géza szépen fogalmazta meg problémáink gyökereit:

„Az önérték és a kiteljesedés jelleg alapján kimondhatjuk, hogy a természet a közjó része, ezért is kötelességünk az őrző és művelő gondoskodás róla. A környezet megóvása nem csupán – és talán nem elsősorban – technikai-gazdasági kérdés, hanem annak eredendően erkölcsi és spirituális vetülete is van. Az ember belső megváltozása és magatartásának gyökeres átalakulása nélkül a környezet megóvása nem valósulhat meg. A fizikai értelemben vett sivatagok azért szaporodnak a világban, mert a belső sivatagok is egyre szélesebbé válnak.”¹⁷

A körülöttünk lévő világ, a teremtett világ megóvása tehát nem valami rajtunk kívül álló dolognak a kötelességszerű gondozását jelenti, hanem saját

¹⁶ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Gaia-elm%C3%A9let>

¹⁷ Teremtésvédelem és emberi jogok – katolikus szemmel (konferencia 2022. május 26., megnyitó beszéd). In KUMINETZ (2023) i. m. 89.

életterünk megőrzését, vallási hovatartozástól függetlenül. Ferenc pápa első, beiktatási beszéde¹⁸ ezt egyértelművé teszi számunkra:

„Az őrzés hivatása azonban nem csak minket, keresztényeket érint, hanem van neki egy előzetes dimenziója, mely egyszerűen emberi, és mindenkit érint. Őriznünk kell az egész teremtett világot, a teremtett világ szépségét, ahogyan azt a Teremtés könyve mondja, és ahogyan Assisi Szent Ferenc megmutatta nekünk: tiszteletet kell tanúsítanunk Isten minden teremtménye iránt és a környezet iránt, amelyben élünk.”

Mi ez, ha nem az egyetemesség világos üzenete?

A feladatokat, a kötelességünket tekintve nincs és nem is lehet különbség az emberek között, legyenek bár vallásosak vagy ateisták, Gaia-hívók vagy bizonytalanok. A kötelességek mértékében lehet természetes különbség. Jogásként legalább egy jogi érvet felvezetve ebben az írásban, hivatkozom az Alkotmánybíróság döntésére,¹⁹ amely az Alaptörvény egyik gondolatát értelmezi:

„[30] Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése szerint a környezet védelme nem csupán az állam, hanem »az állam és mindenki kötelezettsége«. [...] Miközben azonban a környezet védelmének kötelezettsége egyaránt terheli a tág értelemben vett államot és a természetes és jogi személyeket, ez a kötelezettség természetszerűleg nem lehet teljesen azonos az egyes jogalanyok vonatkozásában. Miközben a természetes és jogi személyektől a hatályos jogszabályi előírások ismeretén és betartásán túlmenően általános jelleggel és kikényszeríthető módon nem várható el, hogy magatartásukat valamely, a jogalkotó által nem konkretizált absztrakt célhoz igazítsák, addig az állam oldaláról az is elvárható, hogy egyértelműen meghatározza mindazon jogi kötelezettségeket, melyeket mind az államnak, mind pedig a magánfeleknek be kell tartaniuk, egyebek között annak érdekében, hogy az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében nevesített értékek hatékony védelme érvényesüljön.”

¹⁸ 2013. március 19-én, Szent József főünnepén. <https://tinyurl.com/ycxtb3y2>

¹⁹ 28/2017. (X. 25.) AB határozat.

A kötelezettségek ilyenén megosztása tágabb értelemben is igaz: fejlődő és fejlett országok között (a nemzetközi jogban éppen e kettő összefüggésében alakult ki a közös, de egyben eltérő kötelezettségek elve²⁰), vagyoni különbségek alapján, hatalmi helyzet szerint, közösségben betöltött szerep alapján stb.

Kiemelt figyelmet érdemel e téren a Nemzetközi Teológiai Bizottság állásfoglalása:²¹

„82. A környezetvédelem összetett kérdéseire nem lehet más-képp megfelelő választ adni, csak a természeti törvény mélyebb megértésének képében, amely értelmet ad az emberi személy, a társadalom, a kultúra és a biofizikai szféra – amiben az emberi személy testet ölt – egyensúlya közötti kapcsolatnak. A teljes környezetvédelemnek azt kell előmozdítani, ami sajátosan emberi, együttesen megvalósítva a természet világát a maga fizikai és biológiai egységében. Ugyanis, még ha az ember az igazságot és a végső javakat kereső erkölcsi lényként túl is lépi a maga közvetlen környezetét, azt úgy teszi, hogy elfogadja azt a sajátos küldetését, hogy vigyázzon a természetes világra, és harmóniában éljen vele, megvédje az élő értékeket, melyek nélkül nem lehetne fenntartani sem az emberi életet, sem ennek a bolygónak a bioszféráját. Ez az integráns környezetvédelem újfajta felelősségre szólít minden emberi lényt és minden közösséget. Elválaszthatatlan attól a globális politikai irányultságtól, amely a természeti törvény követelményeit tiszteletben tartja.”

A verdikt itt is azonos: *nem teszünk különbséget hívő és nem hívő között, az erkölcsi – és tegyük hozzá: jogi – kötelezettségek terén csak egy megközelítés lehetséges: a környezet vagy teremtett világ védelme, feltétel nélkül.*

Ha pedig átfogóan gondolkodunk, akkor *fenntarthatósági fordulat*ról kell beszélnünk (EU és hazai környezetpolitikai megfogalmazás), vagy az *ökológiai*

²⁰ „The principle acknowledges that responsibility among countries is unequally distributed due to their differing contributions to the causes of climate change and their varying economic capacities.” Ld. Common But Differentiated Responsibilities (CBDR). In: *DGAP – Glossary / Climate Foreign Policy*. <https://tinyurl.com/4fu2w87f> ; ld. részletesebben: Ellen HEY: *The Principle of Common but Differentiated Responsibilities*. UN Audiovisual Library or International Law, 2010. https://legal.un.org/avl/pdf/ls/Hey_outline%20EL.pdf

²¹ NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG: *Egy egyetemes etika keresése. Új rátekintés a természeti törvényre*. <https://tinyurl.com/4fr8uy9a>

megtérést (vö. Laudato 'si) megvalósítanunk. Mindkettő üzenete napnál is világosabb: ami eddig volt és most van, az nem elegendő immár, a fordulat vagy a megtérés valami gyökeres változást igényel, már nem elég a kis lépések taktikája, az nem alkalmas a teremtésvédelmi célok megvalósítására.

Végezetül egy fontos kérdést kell vastagon kiemelni: azok – tehát a keresztények – sajátos felelősségét, akik szemében a teremtett világ védelméről van szó. „A keresztények arra kaptak meghívást, hogy védelmezzék a teremtett világot” – hangsúlyozta Ferenc pápa február 9-én, hétfő reggeli szentmiséjén a Szent Márta-házban. Majd kiemelte „Ez keresztény ügy! Ez a mi válaszunk Isten »első teremtésére«. Ez a mi felelősségünk. Az a keresztény, aki nem óvja a teremtett világot, nem segíti növekedését, olyan keresztény, akit nem érdekel Isten műve, amely Isten szeretetéből született értünk. Óvni kell a teremtett világot, és segíteni növekedését.” És valójában a keresztények számára kell különös fontossággal bírjon, hogy az ezzel ellentétes magatartás bűn. Ugyancsak Ferenc pápa emelte ki a 2023 végén, Dubaiban tartott COP28 konferenciához írt üzenetében²²: „[...] a teremtett világ pusztítása sértés Isten ellen, nemcsak személyes, hanem strukturális bűn, mely kihat az emberre, főleg a gyengébbekre ...”.

²² Ferenc pápa a dubaji klímacsúcsra: Egyesítsük erőinket, 2024 legyen a fordulat éve! *Vatican News*, 2023. december 2. <https://tinyurl.com/56y2wmmv>

